

*Орел С. М., кандидат технічних наук,
старший науковий співробітник, викладач
кафедри управління повсякденною діяльністю
військ (сил) Академії сухопутних військ
ім. гетьмана Петра Сагайдачного (м. Львів)
Дурач В. М., начальник кафедри управління
повсякденною діяльністю військ (сил)
Академії сухопутних військ
ім. гетьмана Петра Сагайдачного (м. Львів)*

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ЕКОЛОГІЧНИЙ РИЗИК

В статті розглядаються психологічні аспекти повідомлення про екологічний ризик, який аналізується з метою визначення можливої небезпеки для людей і довкілля внаслідок діяльності військового об'єкта. Розглянуті складові повідомлення, які впливають на сприйняття і прийняття ризику. Запропоновані певні рекомендації для осіб, які здійснюють повідомлення про екологічний ризик населенню, що занепокоєне діяльністю військового об'єкта.

Ключові слова: психологічні аспекти повідомлення, екологічний ризик, діяльність військового об'єкта.

В статье рассматриваются психологические аспекты сообщения об экологическом риске, который анализируется с целью определения возможной опасности для людей и окружающей среды, что возникает в результате деятельности военного объекта. Рассмотрены составляющие сообщения, которые влияют на восприятие и принятие риска. Предложены определенные рекомендации для лиц, осуществляющих сообщение об экологическом риске населению, обеспокоенному деятельностью военного объекта.

Ключевые слова: психологические аспекты сообщения, экологический риск, деятельность военного объекта.

The psychological aspects of ecological risk communication are considered in the article. That parts of reports which influence on perception and acceptance of risk are scrutinized. For persons, carrying out the risk communication to the population, disturbed by activity of military object, are offered certain recommendations.

Keywords: psychological aspects of risk communication, ecological risk, activity of military object.

Постановка проблеми. Інформація про діяльність військових містечок та гарнізонів по зрозумілим причинам завжди була обмеженою, що викликало і викликає інколи у населення, що проживає неподалік, турботу про забруднення довкілля військовими об'єктами, яке негативно впливає на його здоров'я. Така турбота викликає нездорове напруження у суспільстві, спонукає до непотрібних дій та заходів. Громадськість вимагає достовірної інформації про ступінь забруднення та його вплив на здоров'я, правомірність доступу до якої гарантується міжнародною Орхуською конвенцією «Про доступ до інформації, участь громадськості у прийнятті рішень і доступ до правосуддя з питань, що стосуються навколишнього середовища» (1998), ратифікованою Верховною Радою України 6 липня 1999 року. Слід зауважити, що потрібна інформація може бути отримана шляхом аналізу екологічного ризику, який виникає при діяльності військового об'єкту [1].

Системний аналіз ризику складається з трьох взаємопов'язаних процедур: оцінки ризику, управління ризиком та повідомлення про ризик [2].

Метою оцінки ризиків є виявлення небезпек, отримання та узагальнення якісної

та кількісної інформації про рівні та наслідки дій шкідливих і небезпечних факторів на людей та довкілля та визначення ймовірності наслідків для попередження розвитку несприятливих ефектів і для обґрунтування управлінських рішень щодо зменшення рівня ризику.

Наступна, друга, процедура аналізу ризику – управління ризиком – базується на сукупності отриманих висновків при здійсненні процедури оцінки ризику. Управління ризиком спрямовано на обґрунтування найкращих, за умови існуючої ситуації, рішень з його усунення або мінімізації. Процедура управління ризиком складається з вибору стратегії зниження та контролю ризику, при цьому визначається комплекс заходів щодо попередження або обмеження дії шкідливих та небезпечних факторів на об'єкти впливу.

Останньою процедурою аналізу ризику є повідомлення про ризик. Ця процедура пов'язана з розглядом результатів прийняття управлінських рішень, які спрямовані на мінімізацію ризику. Відповідна інформація, що отримана при реалізації процедур оцінки та управління ризиком, має бути відома широким верствам суспільства: фахівцям, представникам засобів масової інформації,

зацікавленим групам та особам. Інформування громадськості та зацікавлених осіб щодо ризиків здійснюється через обговорення проблематики фахівцями, представлення у засобах масової інформації, виконання експертиз та заслуховування звітів на громадських слуханнях тощо. Саме на цьому етапі здійснюється взаємодія між представниками Збройних Сил та громадськістю і дуже важливим є правильно, в тому числі і психологічно, сформувати повідомлення про можливий ризик, притаманний діяльності військового об'єкта, шляхи його усунення або мінімізації, значення залишкового ризику. Правильно сформоване і сформульоване повідомлення дозволить розв'язати необгрунтовані чутки, зняти напругу в суспільстві, досягти необхідного консенсусу, допомогти подолати конфлікт, перевести його в рамки інформативного діалогу й ефективнішої побудови екологічної політики, що враховує потреби як громадськості так і військового об'єкта.

Аналіз останніх досліджень. В Україні розглядалась можливість використання повідомлення про ризик для знаходження взаєморозуміння між населенням і природоохоронними органами під час визначення радіаційних ризиків [3-5]. У вказаних роботах відмічалась відмінність повідомлення про ризик (або, згідно [5], комунікації ризику, від англійського терміну «risk communication») від традиційної санітарної просвіти, що існує зараз в Україні. Традиційна санітарна просвіта передбачає односторонній потік інформації від науковців до населення з метою мотивування населення до зміни поведінки. Ефективна комунікація ризику передбачає багатосторонній інформаційний потік за участі всіх зацікавлених сторін - представників громад, що проживають в умовах ризику, регулюючих органів, експертів, інспекторів з питань безпеки тощо. Усі вони одночасно є відправниками й одержувачами певної інформації щодо проблеми ризику і в процесі обміну даними можуть отримувати нові знання. Подолання конфліктів може стати однією з цілей такого процесу, оскільки інформація про ризики часто суперечлива і представники громади, урядовці, вчені, інші зацікавлені сторони можуть не погоджуватися щодо природи, рівнів або безпеки факторів ризику. Комунікація ризику може допомогти подолати конфлікт, перевести його в рамки інформативного діалогу й ефективнішої

побудови екологічної політики, що враховує потреби громадськості.

В роботах [3-5] повідомлення про ризик направлене на переконання населення про суттєву загрозу наявності радону у житлових приміщеннях для його здоров'я, тобто в даному випадку аналіз ризику направлений на усвідомлення громадськістю певної небезпеки. В умовах діяльності військових об'єктів проблемою частіше буває зворотна задача – наявність у населення високого, часто необгрунтованого, рівня занепокоєності цією діяльністю.

Мета статті. Розглянути психологічні аспекти повідомлення про екологічний ризик в умовах певної занепокоєності громадськості діяльністю військового об'єкта.

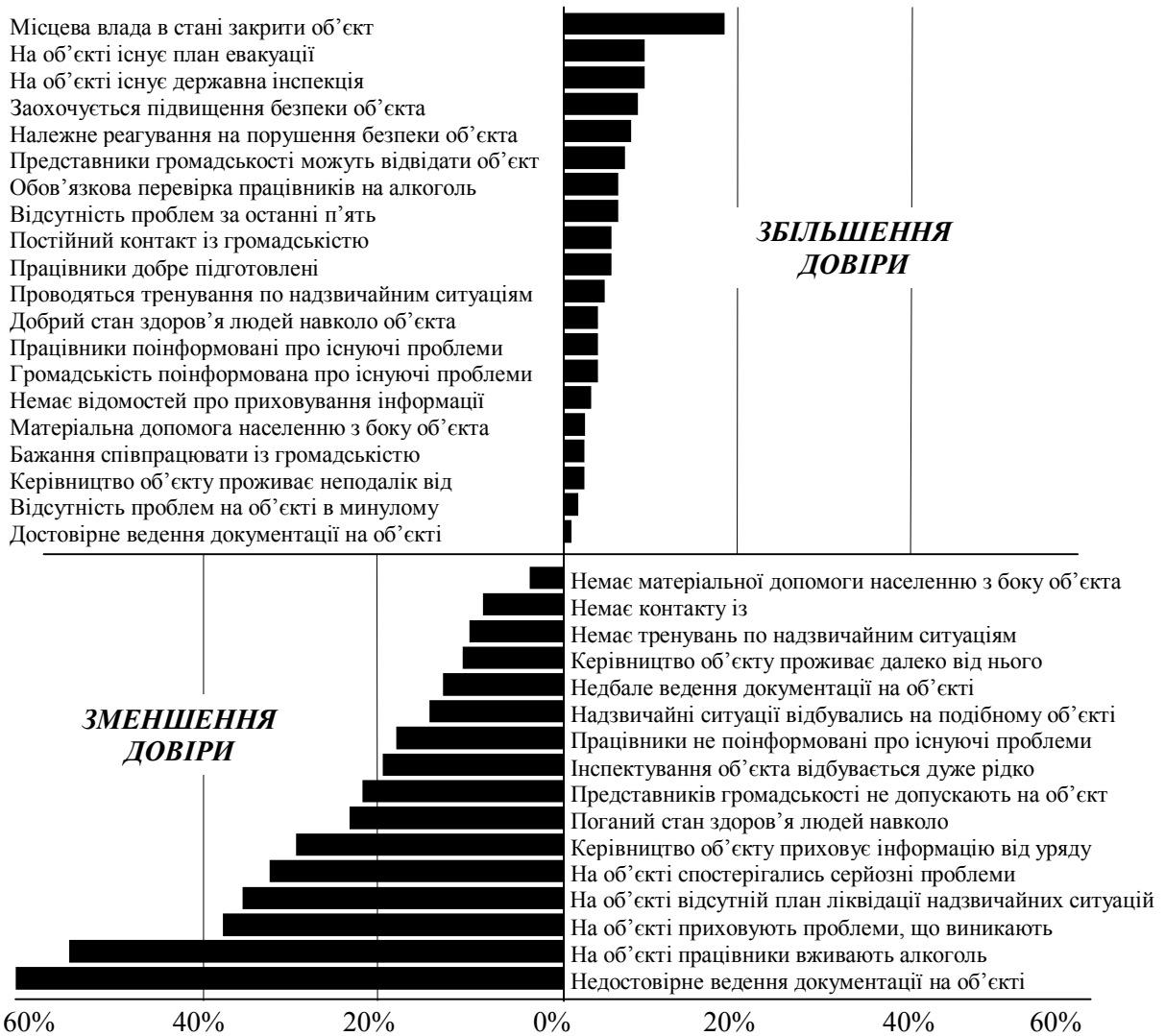
Основні результати дослідження. Першою і основною проблемою, як правило, є брак довіри до повідомлення, що сильно перешкоджає правильному сприйняттю ризику. Брак довіри і упередженість присутні майже завжди і це пов'язане з так званим «принципом асиметрії» [6], тобто людина більш схильна сподіватися на здійснення негативної події, ніж позитивної. На мал. 1 зображена ступінь збільшення або зменшення довіри до повідомлення про діяльність об'єкта в залежності від інформації, відомій громадськості про об'єкт [7].

Другою проблемою може бути наявність зацікавлених осіб, які мають достатній вплив на засоби масової інформації, можливість залучати необ'єктивних експертів і активно впливати на громадську думку. Зацікавленість таких осіб знаходиться в різних площинах: отримання політичних дивідендів, матеріального зиску в разі припинення діяльності об'єкта і т.п.

По-третє, важливим є різне сприйняття ризику різними людьми, особливо неспеціалістами, яким здійснюється повідомлення про ризик. У [8] відмічені певні фактори, які впливають на сприйняття ризику громадськістю:

- добровільний ризик сприймається більш позитивно, ніж примусовий. Як правило, місце розташування військового об'єкта і вид його діяльності не узгоджується з місцевим населенням і тому ризик для довкілля від діяльності об'єкта вважається примусовим, що збільшує стурбованість громадськості і вона сприймає ризик більш значимим ніж він є;

Питання психології

Мал. 1. Ступінь збільшення або зменшення довіри до повідомлення про діяльність об'єкту в залежності від інформації, відомій громадськості про об'єкт.

- ризик, який населення може контролювати самостійно, сприймається більш позитивно, ніж той, який контролюється лише урядовими або відомчими організаціями, більшість людей починають себе більш безпечно в умовах ризику, на який вони можуть якось впливати;

- «справедливий» ризик сприймається більш позитивно ніж «несправедливий». Примусовий ризик завжди сприймається як «несправедливий», ризик, який має якусь позитивну складову, наприклад, збільшення робочих місць в регіоні через залучення певної кількості людей для роботи на об'єкті або якась допомога з боку об'єкта, сприймається як «справедливий»;

- ризик, інформація про який поступає від достовірного джерела, сприймається більш позитивно, ніж той, який поступає від малодостовірного. Згідно [3] у розвинених країнах громадськість схильна довіряти експертам і засобам масової інформації, що ж

до посткомуністичних країн, включаючи й Україну, то тут населення не схильне виявляти довіру ні до кого, особливо до місцевих органів влади чи політичних діячів. У зв'язку з цим до процесу повідомлення про ризик варто залучати незалежних фахівців і недержавні засоби масової інформації;

- ризики, які здаються етично неприйнятними, сприймаються більш негативно. Для більшості людей забруднення довкілля морально є негативним. У [8] описується випадок, коли заява про допустимий рівень забруднення місцевою пресою була порівняна із заявою про допустиму кількість гвалтівників у містечку;

- знайомий ризик сприймається більш позитивно ніж незнайомий. Наприклад, захворювання «заяча губа» може бути результатом хімічного забруднення довкілля, але сприймається більш спокійно, бо може мати і вроджене походження [9];

- ризики, які пов'язані з пам'ятними подіями, сприймаються більш негативно, достатньо згадати відношення людей до радіоактивних речовин до і після Чорнобиля.

Четвертою проблемою є склад аудиторії, якій здійснюється повідомлення про екологічний ризик. Так в роботі [10] досліджувалось сприйняття ризику 1500 чоловіками і жінками різного статку і рівня освіти. Було встановлено, що сприйняття ризику чоловіками значно нижче ніж жінками, а серед чоловіків на 30% нижче оцінюють ризик ті, що мають вищий рівень освіти, статку і політично більш консервативні.

І, на кінець, суттєвим фактором є правильна побудова самого повідомлення про ризик. Повідомлення, зроблене для громадськості, повинно відрізнитися від наукового семінару [3]. Так, населення віддає перевагу простим, коротким повідомленням, тоді як науковці звичайно пропонують детальні пояснення з використанням складного наукового апарату. Крім того, широкою громадськістю краще сприймаються конкретні і чіткі рекомендації, експерти ж наполягають на необхідності широких наукових дискусій щодо питання невизначеності в наукових оцінках ризику. Сприйняття ризику населенням носить скоріше емоційний характер: люди оцінюють ризик з позиції серйозності наслідків у термінах "безпечний-небезпечний" або "хороший-поганий" і очікують саме такої інформації, науковці ж для означення ризику використовують категорію ймовірності. Повідомлення для громадськості повинні складатися з урахуванням очікувань населення і при цьому об'єктивно і по можливості повно висвітлюватися найновітніші наукові дані. Таким чином: по-перше, повідомлення складається стисло, на зрозумілому для широкого загалу рівні, воно повинно містити конкретні рекомендації та роз'яснення помилкових стереотипів, які панують у суспільстві, по-друге, в повідомленні акцент робиться на персоналізацію ризику, підкреслюється, що даний фактор є небезпечним також для інших членів родини, зокрема, дітей, на що люди звертають увагу в першу чергу.

Підсумовуючи, можна навести певні рекомендації для осіб, які здійснюють повідомлення про екологічний ризик населенню, що занепокоєне діяльністю військового об'єкта:

- перш за все мати навички доброго доповідача – уміння говорити і слухати,

здоровий глузд, щирість, контактність, почуття гумору;

- бути обізнаним з методологією оцінки ризику, про який доповідається. Слід пам'ятати, що: 1) сама концепція оцінки впливу діяльності об'єкта, що є джерелом ризику, на людину та довкілля за допомогою поняття «ризик» для певної категорії населення може здаватися бездушною і зарозумілою, з їх точки зору такого поняття, як «допустимий рівень ризику» не може існувати взагалі і часто поняття статистичної імовірності ними сприймається важко; 2) загальне сприйняття ризику населенням, як правило, перебільшене;

- розуміти, що люди по різному сприймають одну і ту ж величину ризику;

- розуміти, що на процес сприйняття ризику істотно впливає склад аудиторії (демографічний, освітній, майновий);

- при наданні інформації про ризик виділити головну ідею, не перевантажуючи аудиторію малоістотними дрібницями;

- треба бути готовими до наявності освічених людей у залі і, відповідно, запитань із залу, якщо немає відповіді на запитання, признатися в тому і пообіцяти вивчити питання і доповісти пізніше;

- дуже корисним є наявність в групі доповідачів представників різного фаху (санітарних лікарів, фахівців з охорони навколишнього середовища, токсикологів, експертів з оцінки та управління ризиком, тощо), наявність фахівців та фахові відповіді підвищують довіру до інформації;

- чітко відобразити проблему ризику у перспективі – безпеку, потенціал довготермінової дії, а також межі достовірності прогнозованого ризику.

Висновки. Аналіз екологічного ризику дозволяє отримати важливу інформацію про вплив діяльності військового об'єкта на людей та довкілля, при чому роль повідомлення про ризик відіграє важливу роль в цьому аналізі і потребує спеціальної підготовки для його здійснення. Варто зауважити, що некваліфіковане, без врахування психологічних аспектів аудиторії, повідомлення населення про можливий екологічний ризик від діяльності об'єкту може звести до нуля всі зусилля з оцінки та зменшення ризику, привести до значних матеріальних втрат та підвищення напруженості у суспільстві.

Література

1. Стратегія екологічної політики Міністерства оборони України та Збройних Сил України на 2007-2011 роки: Наказ Міністра оборони України №681 від 12.12.07. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.mil.gov.ua/index.php?part=lawmaking &lang=ua>.
2. Звягінцева Г.В. Методика з оцінки екологічних ризиків при забрудненні навколишнього природного середовища / Г.В. Звягінцева // Вісник Донецького національного університету, Сер. А: Природничі науки. – 2009. - Вип. 2. - С. 307-316.
3. Осадча О.М. Risk communication як один з основних інструментів екологічної політики при захисті населення від опромінення радоном. / О.М. Осадча // Наукові записки Національного університету "Києво-Могилянська академія", Спеціальний випуск. – 2000. - Т.18, ч.2. - С. 329-333.
4. Лось І.П. Основні напрями розробки національної протирадонової програми. / І.П. Лось, О.М. Осадча // Наукові записки Національного університету "Києво-Могилянська академія", Біологія та екологія. – 2000. - Т.18. - С. 63-66.
5. Осадча О.М. Правові, методологічні та організаційні проблеми інформування населення про радіаційні ризики на прикладі радону. / О.М. Осадча // Наукові записки Національного університету "Києво-Могилянська академія", Природничі науки. – 2003. - Т.22. - С. 420-425.
6. Slovic P. Risk Perception and Trust. / P. Slovic // Fundamentals of risk analysis and risk management / ed. by Vlasta Molak. - Boca Raton, FL: Lewis Publishers, 1997. - Ch. III.1. – P. 235-250.
7. Slovic, P. Perceived risk, trust, and democracy: A systems perspective. / P. Slovic // Risk Analysis. – 1993. - V.13. - P. 675–682.
8. Reinke L.O. Principles of Risk Communication. / Lucy O. Reinke, Michael L. Fischman // Safety, Health and Asset Protection: Management Essentials / ed. by Richard W. Lack, 2nd ed. - Boca Raton, FL: CRC Press LLC, 2002. – P. 421-432.
9. Philp R.B. Ecosystems and Human Health: Toxicology and Environmental Hazards. / Richard B. Philp. - Boca Raton, FL: CRC Press LLC, 2001. – 324 p.
10. Slovic, P. Trust, emotion, sex, politics, and science: surveying the risk-assessment battlefield. / P. Slovic // Risk Analysis. – 1999. - V.19. - P. 689–701.